

vost, sposobnost prilagodbe, čak u svjetovne oblike, nagnali su sociologe da religiju uvažavaju i istražuju barem kao društvenu zbilju. A istraživati religiju znači ne samo reći ono što mi o religiji mislimo nego je i pustili da ona o sebi sama progovori. Stoga je teško biti znanstveno usmjeren prema religiji, a ne čuti i ne prenijeti taj njezin »govor«, što pokazuje da su već u samom sociološkom stajalištu postavljeni uvjeti za nepristran pristup pojavi religije.

ŠTO JE POKAZALO ISTRAŽIVANJE RELIGIOZNOG PONAŠANJA?

Štefica Bahtijarević — Srđan Vrcan, *Religiozno ponašanje, I-II, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1975.*

Ivica Horvatić

U izdanju Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu objelodanjeni su rezultati empirijskog istraživanja religije i religioznog ponašanja na području zagrebačke regije. Do sada su objavljena dva dijela studije u kojima su izneseni rezultati i njihova interpretacija, te metodološki i teorijski pristup istraživanju. Još će izići III. dio, u kojemu će biti riječi o povijesnim aspektima religije i religioznosti, zatim o izvršenim opservacijama u 16 župa zagrebačke regije koje su bile zahvaćene ovim istraživanjem.

Osim Štefice Bahtijarević i Srđana Vrcana u ovom su istraživanju sudjelovali još i Vesna Čulinović-Konstantinović, etnolog, i Ljudevit Plačko, sociolog-teolog; njihovi će radovi biti objavljeni u III. dijelu studije.

Suvremena znanost sve želi izmjeriti, sve odrediti, kako bi istraživanje bilo što objektivnije i što manje podložno proizvoljnim ocjenama. To danas jednako vrijedi za prirodne kao i za društvene znanosti. Ove posljednje nastoje dosegnuti »objektivnost« prvih, i u tom se pogledu služe raznim statističkim i matematičkim metodama. Tako čovjek i njegovo ponašanje u društvu postaju sve više predmetom praktičnih istraživanja sociologije, psihologije, filozofije, itd.

Religiozno je ponašanje poodavno predmetom različitih društvenih znanosti, pa shodno tome i pokušaja da se ukalupi, tipizira, shematizira, odredi. Razlozi su tome brojni, a mi ćemo ovdje istaknuti vrlo značajne promjene koje se danas odvijaju u toj specifičnoj sferi čovjekova života. Vjerujemo da je i ovo istraživanje pojedinačnog i kolektivnog religioznog ponašanja odraz suvremenih društvenih zbivanja i promjena koje se u posljednjem desetljeću odvijaju u Crkvi kao institucionalnom obliku ljudskog ophođenja s »nespoznatljivim«.

Treba također napomenuti i činjenicu da se na ovom našem području vrlo malo znanstveno govorilo o religiji i religioznosti, pa je i to jedan od razloga da se tom problemu pridaje sve veća znanstvena pažnja. Iako je regionalno omeđeno, ovo je istraživanje pokušaj da se na ponuđene dileme odgovori, ali isto tako da se pođe i korak dalje te sustavnije i smišljenije progovori o religiji i religioznosti.

Autori su za svoj predmet istraživanja uzeli dosta širok pojam religijskog ponašanja ljudi, u koje su uvrstili »svaki onaj ljudski individualni ili kolektivni čin, postupak i niz radnja, koji je po svom smislu pozitivno usmjeren na ono što se drži nadnaravnim i svetim«. I cilj istraživanja je također zacrtan vrlo široko. Najprije je trebalo utvrditi i opisati manifestacije religijskog ponašanja u navedenim okvirima, zatim odrediti rasprostranjenost religijskog ponašanja na navedenom području, te ustanoviti tipične modele religijskog ponašanja. Tek nakon razjašnjenja ovih općih ciljeva istraživanja moglo se prići konkretizaciji i istraživanju drugih problema vezanih za religiju, religioznost i Crkvu u zagrebačkoj regiji.

Kako je naša namjera isključivo prikazivanje ove vrlo opsežne studije, mi ćemo zbog zanimljivosti, a i zbog toga što se ovako istraživanje religije po prvi put javlja u našoj sredini, iznijeti još neka pitanja na koja su istraživači željeli odgovoriti. Riječ je prije svega o nastojanju autora da označe manifestnu i latentnu religioznost i crkvenost (vezanost uz Crkvu) pojedinih segmenta populacije, zatim o pokušaju da ispituju i utvrde mjesto i ulogu religijskog ponašanja u održavanju, obnavljanju i širenju religioznosti i crkvenosti; isto tako se tražilo da se utvrdi povezanost religijskog ponašanja i religijskih stavova sa stavovima društveno-političke naravi, a konačni je cilj bio da se na osnovu svega dadne teorijski utemeljena i obrazložena hipoteza-prognoza o daljnjem kretanju religioznosti i svega onoga što ide s njom na istraživanom području. — Tim, naravno, nismo ni izdaleka iscrpili sve zadatke studije i teorijska polazišta autora. No i ovo, što smo izdvojili, dovoljno je da pruži opći uvid u ciljeve i podatke ovog značajnog rada i zainteresira svakoga tko na bilo koji način razmišlja o religiji ili s njom živi.

Iako bi se moglo činiti da su pretenzije istraživanja prevelike i da je gotovo nemoguće na sva pitanja dati valjane odgovore, držimo ipak da su autori — zahvaljujući prije svega dobro utemeljenom teorijskom polazištu te razrađenom kategorijalnom aparatu i samoj metodologiji istraživanja — uspjeli dati značajan doprinos osvjetljavanju i razumijevanju naše religijske situacije. Na taj su način istodobno doprinijeli analizi općedruštvene stvarnosti u kojoj se individuum nalazi i u kojoj između ostaloga očituje i svoje religijske potrebe.

Ako — kao načelno pitanje — prihvatimo mogućnost »mjerena« religije i religioznog ponašanja, kako u pojedincu, tako i u društvu u cjelini, onda je upravo ovo istraživanje pravi put tog »mjerena«. I to ne samo zbog toga što je ovakvo istraživanje prava rijetkost, nego i zbog toga što je to pokušaj cjelovitijeg zahvaćanja religioznog fenomena kod čovjeka u našem društvu, pa i samog društva u odnosu prema religiji i religioznosti kao posebnom entitetu ljudskog bivstvovanja.

Osim tzv. čvrstih pitanja o karakteristikama ispitanika upitnik je sadržavao i niz vrlo zanimljivih pitanja o religijskim karakteristikama ispitanikove obitelji. Tako na pr.: o krštenju, crkvenom vjenčanju, primanju prve pričesti, potvrdi, zajedničkoj molitvi u obitelji, obiteljskom poučavanju u vjeri, pohađanju vjeronauka, proslavama velikih blagdana, pohađanju mise, itd. Uz to su ispitanici odgovarali o svojoj vlastitoj religioznosti: vjeri u Boga, u prekogrobni život, u uskrsnuće, pakao, Kristova čudesa, itd.

Nakon pokušaja da ispitanik sam situira položaj Crkve u našem društvu i njezinu ulogu u napretku tog društva, prešlo se na postavljanje pitanja o društveno-političkoj angažiranosti ispitanika. U tom sklopu pitanja govorilo se o članstvu u SK i drugim društveno-političkim organizacijama, kako bi se utvrdila eventualna povezanost, bilo pozitivna, bilo negativna, vjernika s općim društveno-političkim angažmanom.

U ovom prikazu nije moguće navesti sve što je ovo istraživanje u tom smislu pružilo. Spomenut ćemo samo da su izvršena mnogobrojna ukrštanja dobivenih podataka, tako da je na osnovu svih podataka moguće dati zaokruženu sliku suvremenog vjernika na istraženom području. Zbog zanimljivosti i brojčanih odnosa, a i zbog toga što nema posebnog razloga da se ovako dobivena »slika vjernika« ne »preslika« i na neka druga područja — navest ćemo neke podatke:

Prije svega treba istaknuti da je gotovo 97% ispitanika kršteno, da ih je više od 85% primilo prvu pričest, a gotovo 74% i sakrament potvrde. Prema vlastitom kazivanju 78,10% ispitanika (koji imaju djecu) obavili su odred krštenja i kod svoje djece. Sve to dakle upućuje na visoki stupanj izvanjske religioznosti, crkvenosti. No promatramo li dobnu skalu u odnosu na obavljanje religijskih čina, uočavamo da praksa pada od starijih prema mlađim godištima. Tako u grupi od 18. do 24. godine samo je 51,9% ispitanika primilo sakrament pričesti, dok je, na pr., u dobnoj skupini koja prelazi 61 godinu više od 98% sudionika u anketi primilo ovaj sakrament. Nekako slično s obzirom na dob, iako ne brojčano jednako, kreću se i podaci o zajedničkom

moljenju u kući u djetinjstvu i postu uoči određenih blagdana (iako u pogledu posta, to više nije interesantno, jer ga je i sama Crkva uglavnom dokinula).

Što se tiče ispitanika i njihova odnosa prema vjeri i religioznosti, oni su na postavljeno pitanje: »Kad bi vas netko upitao o vašem odnosu prema religiji, gdje biste se vi sami svrstali?« — odgovorili: 51,2% da se smatraju vjernicima, svako peti (20%) se svrstao u grupu neopredjeljenih u religioznom pogledu, 15,9% drže da spadaju u grupu onih koji nisu vjernici, a samo se 12,3% ispitanika smatraju ateistima.

»Uvjeren sam vjernik i prihvaćam sve ono što moja vjera uči« — bio je jedan od ponuđenih modaliteta za odgovore u upitniku. Za tako čvrst stav i suživljenost s religijom izjasnilo se samo 23,4% ispitanika, dok ih je 22,1% izjavilo da su religiozni, premda ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči. Iz mnogo je razloga zanimljiv i podatak da gotovo svako četvrti ispitanik smatra da nije religiozan, ali da nema ništa protiv religije, dok se svega 8,3% smatraju nereligioznima i istodobno protivnicima religije.

Toliko o brojčanim podacima ovog istraživanja. Općenito govoreći nisu ni nepoznati, a ni iznenađujući. Iznijeli smo ih kao konkretne rezultate istraživanja. No dok oni uglavnom govore o dosta visokom postotku religiozne svijesti u našem društvu, s druge strane niz podataka pokazuje da u našoj sredini — uostalom kao i drugdje u svijetu — sve više i sve brže iščezava tradicionalni oblik religije i religioznosti. Razlozi su tome mnogobrojni: ne mislimo ih ovdje nabrajati, ali nije najzadnji ni onaj koji dolazi iz same religije, njezine današnje obnove: sama religijska promjena doživljavanja i potvrđivanja sve-toga. Tako sami ispitanici priznaju da je danas vrlo rijetko moljenje u obitelji, da je općenito manje onih koji se redovito mole, da opada broj redovitog pohađanja mise, itd.

Zanimljivo je također, što je u ovom pokoncilskom vremenu dobro poznato, da se i u nas, kako pokazuje ovo istraživanje, mijenjanju ustaljena mišljenja o ulozi Crkve u religioznom životu čovjeka, pa i o samoj potrebi vršenja nekih obreda za koje se smatralo, a za koje se i danas smatra, da su sastavni dio religioznog ponašanja u Crkvi. Ta transformacija vjerskih pogleda i života znači ujedno i slabljenje veza između religioznog čovjeka i Crkve, dotično religiozne zajednice.

Zaključci autora, nakon obrade svih dobivenih podataka, potvrđuju iznesene tvrdnje, ali isto tako govore i o društvenim uvjetima održavanja i produžavanja religije i religioznosti. Naime, na temelju ukupnih podataka oni zaključuju da u društvu i dalje postoje odnosi koji omogućuju postojanje religije. Osim toga potvrđuju da broj vjernika nije beznačajan i, što je vrlo važno, da nije vezan za određenu dob, nego da se »susreće u različitim životnim situacijama i kod različitih dijelova populacije«.

Zanimljivo je napomenuti da je prema ovom istraživanju religiozni život najutemeljeniji baš u najširim društvenim slojevima: u radništvu i seljaštvu; dok je napuštanje religije — kako pokazuju podaci — najupadljivije kod obrazovanijeg dijela društva, kod višeg sloja ispitanika, koji obavljaju neke službeničke i druge društveno-političke funkcije. Također je ustanovljeno da velika društvena pokretljivost utječe na slabljenje religioznih osjećaja, barem u smislu navezanosti na zajedničke oblike vršenja vjerskih čina i povezanosti s Crkvom.

S obzirom na odnose između t. zv. crkvene i društveno-političke angažiranosti, rezultati pokazuju mnoga protuslovlja; no ipak se može zaključiti da postoji značajna razlika u društveno-političkom angažiranju i funkcijama između vjernika i onih koji ne vjeruju. Istraživanje je uočilo i mnoge druge razlike i značajke u pogledu crkvene i općedruštvene identifikacije, o kojima bi trebalo mnogo više voditi računa ili barem o njima razgovarati.

Na kraju možemo zaključiti da je šteta što ova istraživanja sigurno neće doći u ruke šireg čitateljstva. Publikacije su naime izdane ciklostilom, u vrlo maloj nakladi. Bilo bi korisno kada bi, makar sažete i skraćene, ugledale svjetlo dana knjigotiskom u većoj nakladi, da se s njima upoznaju ne samo znanstveni radnici, nego širi društveno-politički krugovi.